

**ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Є.В. Кузьмічова

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

О.В. Александренко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво при розкритті та розслідуванні злочинів неодмінно й суттєво зачіпає сферу прав, свобод і законних інтересів людини. Вказане зумовлює вимогу до кожної з держав та їх правоохоронних органів забезпечити суворе дотримання положень міжнародно-правових документів, що закріплюють стандарти прав та свобод людини. Зазначене повною мірою стосується й права на таємницю особистого життя людини, невід'ємну частину якого, поряд з іншими, становить лікарська таємниця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми нормативного забезпечення лікарської таємниці в різні роки були предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, ними займалися Р.І. Баштега, Н.М. Когут, А.І. Малєїн, Г.Д. Мепаришвілі, І.Л. Петрухін, Ю.Д. Сергєєв, Н.С. Таганцев, Ж.В. Чавивалова, І.В. Шатковська та інші науковці. Проте, міжнародно-правовий аспект не привернув достатньої уваги науковців, що є важливим для вдосконалення чинного законодавства України і приведення його у відповідність до світових норм.

Метою статті є розгляд основних положень міжнародних правових документів щодо забезпечення охорони лікарської таємниці.

Основні результати дослідження. Лікарська таємниця здавна відома людству. Одне з перших згадувань про неї містилося у «Клятві Гіпократата», в якій зазначалося: «Що б при лікуванні, а також і без спілкування я не побачив або не почув стосовно життя людей із того, що не слід розголошувати, я промовчу про те, вважаючи подібні речі таємницею» [1, с. 88].

Лікарська таємниця, як один із видів професійної таємниці (поряд з адвокатською, таємницею сповіді тощо), покликана захищати законні права та інтереси особи. Стаття 40 Основ законодавства України про охорону

здоров'я зазначає, що медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та його результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законом випадків [2]. Цей вид таємниці регулюється також низкою законодавчих і нормативно-правових актів, у тому числі й міжнародними документами.

Лікарська таємниця з'явилася та довгий час існувала як абсолютна, тобто не мала ніяких причин для розголошення. Вона була таємницею як від держави, правоохоронних органів, суду, так й від близьких хворому осіб. Якщо особа звернулася до лікаря за допомогою, довірилась йому, то він не міг відмовити у наданні медичної допомоги й був не вправі видавати хворого поліції та суду.

Проте, з часом лікарська таємниця почала зружувати свої кордони. У 1666 р. у Франції був прийнятий декрет, що зобов'язував лікаря під загрозою штрафів повідомляти квартальних комісарів про всіх поранених, яким надавалася медична допомога. Згодом лікар отримав право давати показання про туберкульоз (1893 р.) та аборт (1920 р.). У Німеччині лікарі зобов'язувалися повідомляти про венеричні хвороби (1927 р.), їм була надана можливість свідчити про насильницьку смерть, тяжкі тілесні ушкодження та каліцтва. Лікарський статут Росії допускав розголошення лікарської таємниці щодо певної категорії захворювань і зобов'язував лікарів доповідати слідчим про всі небезпечні поранення та пошкодження, які мають або можуть мати смертельні наслідки, про умисні чи неумисні отруєння. Статут кримінального судочинства 1864 р. встановив право лікаря свідчити перед судом про факти хвороби чи смерті [3].

У другій половині ХХ ст. статус лікарської таємниці у кримінальному процесі західних країн значно послабився. Так, відповідні зміни відбулися у Франції: ст. 378 Кримінального кодексу Республіки передбачає кримінальну відповідальність за розголошення лікарями й іншими медичними співробітниками охорони здоров'я лікарської таємниці, за винятками випадків, коли закон дозволяє або зобов'язує її розголошувати [4, с. 76].

Проте, законодавство окремих країн й сьогодні містить належні правові гарантії охорони лікарської таємниці у кримінальному процесі. Наприклад, у свій час, згідно ст. 53 КПК Федеративної Республіки Німеччини, не допускається допит як свідків осіб, яким закон надає право відмовити від дачі показань. Таким правом, зокрема, користуються лікарі, зубні лікарі, аптекарі, акушери [4, с. 289].

Питання про медичну таємницю знайшло своє місце й у законодавстві колишніх соціалістичних країн. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 27 КПК Німецької Демократичної Республіки, лікарі, стоматологи, психіатри, фармацевти, акушери, а також допоміжний персонал могли відмовитися від дачі показань свідків при здійсненні їхньої професійної діяльності [5, с. 289]. Проте, це право не діяло у випадках, коли кримінальне законодавство встановлювало обов'язок заявити про злочин або коли лікарі, фармацевти й інші медичні працівники звільняються від обов'язку зберігати професійну таємницю слідчим або судом [5, с. 333].

Вітчизняну правову основу забезпечення лікарської таємниці становить Конституція України, Закон України «Про інформацію», «Основи законодавства України про охорону здоров'я»; а у випадках, коли забезпечення лікарської таємниці пов'язано із кримінально-процесуальною діяльністю, чинні Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України.

Кримінальний закон України передбачає певні гарантії охорони лікарської таємниці. Так, злочином вважається умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки (ст. 145 Кримінального кодексу).

Кримінально-процесуальне законодавство України передбачає свої гарантії щодо професійної (у тому числі лікарської) таємниці. Ще КПК України 1960 року містив положення про те, що лікарі не можуть бути допитані як свідки з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості (п. 1 ч. 1 ст. 69).

Таким же чином дане питання врегульоване у чинному КПК України: встановлено коло осіб, які не можуть бути допитані як свідки, серед яких медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи — про відомості, які становлять лікарську таємницю (п. 4 ч. 2, ч. 3 ст. 65). Частина 3 вказаної статті передбачає й важливу гарантію цього, вводячи положення про те, що зазначені особи «...з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у **письмовій** формі (виділено нами — Є.К., О.А.) за підписом особи, що довірила зазначені відомості» (ч. 3 ст. 65 КПК) [6].

Збереження лікарської таємниці є одним із основних моральних і етичних принципів медицини, в якому проявляється діалектичне співвідношення особистого і суспільного. Слід зазначити, що лікарська таємниця охоплює не саме вказане співвідношення, а лише один його бік — ставлення лікаря до інтересів хворого та інтересів суспільства.

Обґрунтованими слід визнати погляди тих вчених, які визначають, що змістом лікарської таємниці є відомості про сам факт звернення особи за медичною допомогою, хворобу (діагноз, перебіг, прогноз); застосовані методи лікування та їх ефективність; особу, яка звернулася за допомогою — її минуле, зв'язки, фізичні і психічні вади, інтимні зв'язки тощо; сім'ю хворого, домашній устрій життя. Таким чином, інформацію, яку може отримати лікар, можна поділити на інформацію про хворобу та інформацію про особисте життя пацієнта. Це впливає також із аналізу ст. 40 Основ законодавства про охорону здоров'я. Ми підтримуємо думку, що це поняття включає в себе також відомості, повідомлені пацієнтом лікареві усно, а їх розголошення має визнаватися протиправним незалежно від форми фіксації [7, с. 145-148].

Загальна декларація прав людини 1948 року є одним із перших документів, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй (далі — ООН) з метою міжнародно-правового сприяння забезпеченню прав і свобод людини [8]. Низка положень Декларації регламентує права осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності чи визнані винними у вчиненні злочинів та відбувають покарання. Зокрема, у статті 12 Декларації зазначено, що «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, таємницю його кореспонденції або його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від подібних втручань чи посягань».

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права серед широкого переліку прав і свобод закріпив заборону свавільного чи незаконного втручання в особисте і сімейне життя особи, посягання на честь та репутацію, таємницю кореспонденції [9]. В Пакті зазначено, що «Кожна людина має право на захист закону від таких посягань» (ст. 17).

Враховуючи введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., положення Пакту важливо враховувати й дотримуватися їх під час провадження слідчих (розшукових) дій, особливо пов'язаних з певним обмеженням прав і свобод людини (обшуку, огляду, освідування тощо).

Тим більше необхідно суворо дотримуватися вимог закону при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, які є порівняно новими для кримінально-процесуального законодавства України. Особливо тих з них, що проводяться із застосуванням спеціальних технічних засобів отримання інформації, які ще більше зачіпають сферу особистого життя людини, й тому при їх проведенні можуть зазнати шкоди певні сторони життя, у тому числі пов'язані із лікарською таємницею. Достатнього досвіду проведення зазначених слідчих дій до сьогодні практично немає, тому неможливо виявити їх небезпечні щодо вказаного сторони та передбачити заходи, що унеможливили б настання небажаних наслідків. Саме тому забезпечення нерозголошення лікарської таємниці під час проведення слідчих (розшукових), у тому числі негласних, дій становить одне з важливих завдань учасників кримінального провадження, перш за все, слідчого і прокурора як процесуального керівника розслідування.

17 липня 1997 р. Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [10]. Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до Конвенції займають особливе місце в правовому регулюванні кримінально-процесуальної діяльності.

Так, вказана Конвенція забороняє катування (ст. 2), закріплює право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 7): «кожен має право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше, ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб».

Крім зазначених, права і свободи людини, що повинні забезпечуватися під час розслідування злочинів, та певною мірою стосуються забезпечення лікарської таємниці, закріплені й у інших міжнародно-правових документах. Зокрема, у «Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи заключенню в будь-якій формі» (1988 р.), «Кодексі поведінки посадових осіб з підтримування правопорядку» (1979 р.) [11-12].

В основі вказаних міжнародних актів — людина, її невід’ємне право на недоторканність особистого життя, зокрема, на дотримання лікарської таємниці. Україна як держава-учасниця наведених міжнародних документів взяла на себе зобов’язання враховувати передбачені цими актами положення при розробці кримінально-процесуального законодавства, у практичній діяльності з розслідування злочинів, а також при підготовці відповідних кадрів правоохоронних органів [13].

Слід зауважити, що актуальними залишаються також проблеми забезпечення лікарської таємниці стосовно дітей. Ці питання врегульовують Декларація прав дитини (1959 р.) і Конвенція «Про права дитини» (1989 р.) [14-15]. Проте, з огляду на обсяг матеріалу, що підлягає викладенню, вказане питання не розглядатиметься нами в даній статті й стане предметом розгляду в наступних публікаціях.

До міжнародної системи захисту прав людини належать також органи, на яких покладається функція захисту законних прав людини і недопущення їх порушення. До них, зокрема, відносяться:

1) **Комісія з прав людини** (заснована у 1946 р.). Вона має широкі повноваження щодо контролю за дотриманням прав людини, проводить дослідження у сфері захисту прав людини та надає рекомендації та пропозиції, готує проекти міжнародних документів щодо прав людини та співпрацює з іншими міжнародними органами в цій галузі. З 1967 р. Комісія одержала право вивчати інформацію про грубі та масові порушення прав людини у всіх країнах, незалежно від того, чи є вони учасниками міжнародних договорів про права людини.

2) **Комітет з прав людини** (створений у 1977 р. відповідно до ст. 28 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права). Розглядає доповіді держав — учасниць Пакту про заходи щодо захисту проголошених в ньому прав (ст. 40).

3) **Європейський суд з прав людини** (далі — ЄСПЛ). Правовою основою його діяльності є Конвенція про захист прав людини і Регламент ЄСПЛ. Суд може розглядати: а) заяви держав — учасниць Європейської конвенції з прав людини з питань порушення Конвенції в інших державах-членах (ст. 33); б) заяви окремих осіб, груп і неурядових організацій про порушення прав людини, що мали місце в державах-членах (ст. 34). Суд розглядає такі заяви, досліджує представлені факти, а за необхідності може провести розслідування. Держава, щодо якої було подано заяву, має створити всі необхідні умови для встановлення викладених у ній фактів [16, с. 206-207].

4) ООН утворює свої інституції для вивчення стану прав людини. Таку діяльність здійснює Рада Безпеки ООН, яка неодноразово розглядала конфліктні ситуації у сфері прав людини, котрі становлять загрозу загальному

миру і безпеці. Рішення і висновки з питань прав людини приймав Міжнародний Суд, Генеральний секретар ООН, а також Верховний комісар з прав людини. На нього покладено відповідальність за діяльність ООН у сфері прав людини у межах загальної компетенції, повноважень і рішень.

До міжнародної системи захисту прав людини відносять також інші організації щодо захисту прав людини, у тому числі й неурядові.

Висновки. Таким чином, охорона прав людини, у тому числі й охорона лікарської таємниці, як одна з важливих гарантій цього, постійно перебуває у полі зору міжнародної спільноти, врегульовується міжнародно-правовими документами та перебуває на контролі міжнародних організацій. Забезпечення охорони лікарської таємниці засноване на відповідних принципах, гарантіях та умовах. Звідси, входження України повноправним членом до європейської та світової спільноти потребуватиме, відповідно, напруженої роботи щодо вдосконалення і приведення вітчизняного законодавства до європейських і світових стандартів, а також неухильного виконання правових норм щодо охорони лікарської таємниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гитпократ*. Избранные книги. — Москва-Ленинград: Государственное издательство биологической и медицинской литературы, 1936. — 736 с.

2. Основи законодавства про охорону здоров'я // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 4. — Ст. 19.

3. *Петрухин И.Л.* Личные тайны (человек и власть). — М.: Ин-т государства и права Рос. Акад. наук, 1998. — 232 с.

4. *Молдован В.В., Молдован А.В.* Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навч. посібн. — К.: Юрінком-Інтер 1999. — 352 с.

5. Уголовно-процесуальное законодательство зарубежных социалистических государств. Сборник. — [сост.: Левина М.М., Лохов Н.А., Яковлев А.М.] / Под ред. Д.С. Карева. — М.: Госюриздат, 1956. — 816 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. — 2012. — 19 травня (№ 90-91).

7. *Козут Н.М.* Забезпечення права на лікарську таємницю в кримінальному процесі України // Медичне право України: правовий статус пацієнта в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17-18.04.2008, м. Львів — С. 145-148.

8. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року (Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року). [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73) [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., а також Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до Конвенції // Голос України — 10 січня 2001 року — № 3 (2503) — Ст. 6-8; Відомості Верховної Ради України-1997 — 340. — Ст. 263.

11. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи заключенню в будь-якій формі (Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_206.

12. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримування правопорядку (Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року) [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_282.

13. Кондратьєв Я.Ю. Забезпечення органами внутрішніх справ прав та свобод людини в умовах політичної і правової реформи // Забезпечення прав людини та громадянина в умовах реформування політичної та правової системи України. Тези доповідей науково-практичної конференції. — К, 2004. — С. 12.

14. Декларація ООН про права дитини (Проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1959 року). [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_384.

15. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (Ратифікована Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91). [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

16. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського — К. : Юрінком-Інтер, 2005. — 336 с.

Кузьмічова Є.В., Александренко О.В. Право людини на забезпечення лікарської таємниці: міжнародно-правовий аспект

Стаття присвячена розгляду питань, пов'язаних із міжнародно-правовим регулюванням забезпечення лікарської таємниці у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: лікарська таємниця, права людини, міжнародно-правові аспекти.

Кузьмичева Е.В., Александренко Е.В. Право человека на обеспечение врачебной тайны: международно-правовой аспект

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с международно-правовым регулированием обеспечения врачебной тайны в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: врачебная тайна, права человека, международно-правовые аспекты.

Kuzmicheva Y.V., Aleksandrenko O.V. The human right to ensuring medical confidentiality: international legal aspect

The article is devoted to consideration of issues connected with international legal regulation of assurance of confidentiality in criminal proceedings.

Keywords: medical secrecy, human rights, international legal aspects.

Стаття надійшла до 10.08.2013.